

Ярослав ЧАЙКОВСЬКИЙ

НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ЕЛЕКТРОННИХ ПЛАТЕЖІВ НБУ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НОВОГО СВІТОВОГО ЕКОНОМІЧНОГО ПОРЯДКУ

Аналіз основних результатів роботи міжбанківського переказу в системі електронних платежів у режимі реального часу та напрямки розвитку СЕП відповідно до міжнародних та вимог формування нового світового економічного порядку.

Ядром фінансової інфраструктури країни є платіжна система, яка забезпечує функціонування усіх секторів економіки. У сучасних умовах господарювання запорукою суспільного добробуту є становлення ефективної платіжної системи із орієнтацією на стандарти Європейського Союзу та забезпечення стабільного грошового обороту. В Україні процес становлення платіжної системи, з одного боку, адаптований до європейських комунітарних підходів, а з іншого – вже нині практично є втіленням міжнародних принципів побудови платіжних систем, які розроблені Банком міжнародних розрахунків, що породжує значну кількість розбіжностей як у теоретичному, так і у практичному плані. На сьогоднішній день у науковій літературі немає одностайності щодо універсальної моделі платіжної системи. До того ж становлення ринкової економіки, зародження і швидкий розвиток грошового, фондового, валютного ринків останніх років, погіршення загальноекономічної ситуації та початок економічної і фінансової криз докорінно змінили середовище функціонування платіжних систем: розширився спектр їхніх послуг, оскільки утворились нові технології розрахунків на базі сучасної техніки та засобів зв'язку, а отже, ускладнилася внутрішня структура цих систем. Саме це породжує внесення корективів у практику здійснення платежів, у структуру та функціонування національних платіжних систем і адаптації їх до європейських стандартів. Правильне усвідомлення цих потреб та впровадження дієвих заходів має важливе значення в контексті стабільності вітчизняної фінансової системи в сучасних умовах.

Серед наукових праць, в яких досліджуються проблеми становлення та розвитку платіжних систем, необхідно виокремити дослідження таких вітчизняних економістів, як: Л. А. Віднійчук-Вірван, О. Д. Вовчак, С. О. Пиріг, А. С. Савченка, В. Ф. Степаненка, В. П. Страхарчук, С. Л. Цюпол, В. А. Юценка та ін. Вивченню особливостей платіжних систем світу приділяли увагу також відомі зарубіжні вчені, науковці: Р. М. Канафіна, В. Ю. Копитін, Н. А. Медяк, О. С. Рудакова, колективи дослідників Банку міжнародних розрахунків в м. Базель, Федеральної резервної систем США, Європейського центрального банку та ін.

Переважна більшість наукових праць вітчизняних вчених-економістів зорієнтована на дослідженні загальних тенденцій розвитку банківської системи України та діяльності її суб'єктів. Менше уваги приділяється аналізу проблем платіжних сис-

тем під час здійснення міжбанківських розрахунків. Наведені аргументи, а також недостатній рівень дослідження цієї проблеми та розробки її в умовах економічної інтеграції України в ЄС обумовлюють актуальність теми статті.

Платіжні системи України потребують подальших наукових досліджень і розробок. Зокрема актуальною нині вважається розробка теоретичних пропозицій і рекомендацій з удосконалення функціонування системи електронних платежів (СЕП) Національного банку України (НБУ).

У ст. 1.28 Закону України "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні" сказано: "Платіжна система – платіжна організація, члени платіжної системи та покупність відносин, що виникають між ними при проведенні переказу грошей. Проведення переказу грошей є обов'язковою функцією, яку має виконувати платіжна система" [2].

Платіжні системи класифікуються за різними ознаками. В Україні діють внутрішньодержавні та міжнародні платіжні системи. Платіжні системи можуть бути як банківськими, так і небанківськими.

До внутрішньодержавних банківських платіжних систем відносяться системи міжбанківських розрахунків, системи масових платежів та внутрішньобанківські платіжні системи.

Залежно від використовуваної схеми платежів, платіжні системи підрозділяються на кредитові і дебетові, залежно від швидкості виконання платіжних трансакцій – на онлайніві та оффлайніві та ін.

Усі платіжні системи можна умовно поділити на три основні групи:

- 1) C2C (customer-to-customer) – платежі однієї фізичної особи іншій;
- 2) C2B (customer-to-business) – платежі однієї фізичної особи юридичній особі;
- 3) B2B (business-to-business) – платежі однієї юридичної особи іншій.

Мета статті – аналіз платіжної системи, платіжною організацією якої є НБУ, надаючи послуги зі здійснення міжбанківських розрахунків (B2B), а також розробка конкретних рекомендацій та пропозицій щодо її практичного використання для банківських установ.

Для задоволення потреб єдиної грошової політики центральні банки країн ЄС створили систему TARGET. Вона дає змогу швидко та безпечно здійснювати платіжні операції між Європейським центральним банком та банківською системою.

Система TARGET забезпечує миттєве та остаточне здійснення всіх платежів за умови, що грошових коштів достатньо або установі, яка здійснює платіж, надано овердрафт на її рахунку в центральному банку.

Необхідною умовою участі країни в системі міждержавних розрахунків TARGET – наявність у ній загальнодержавної системи міжбанківських розрахунків великими сумами, в якій і обробка інформації, і остаточний розрахунок здійснюються безперервно, в режимі реального часу – RTGS (Real Time Gross Settlement).

Головною проблемою для розвитку платіжних систем України, на нашу думку, є узгодження з міжнародними платіжними системами.

Відповідно до положень Концепції адаптації законодавства України до законодавства ЄС прийнято такі закони та нормативно-правові акти НБУ, у яких враховуються вимоги окремих директив ЄС:

- Закон України "Про банки і банківську діяльність" від 7 грудня 2000 р. № 2121-III;
- Закон України "Про електронний цифровий підпис" від 22 травня 2003 р. № 852-IV;
- Закон України "Про Національний банк України" від 20 травня 1999 р. № 679-XIV;

- Закон України "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні" від 5 квітня 2001 р. № 2346-III;
- Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті, затверджена постановою Правління Національного банку України від 16. 08. 2006 р. № 320.

Закон України "Про банки і банківську діяльність" відповідає положенням Рекомендації 97/489/ЄС щодо здійснення розрахункових операцій.

Закон України "Про електронний цифровий підпис" відповідає урахуванням рекомендацій ЄС і, зокрема, з Директивою Європейського Парламенту та Ради Міністрів Європейського Союзу 1999/93/ЄС від 13 грудня 1999 р. "Про систему електронних підписів, що застосовується в межах Співтовариства".

Згідно зі ст. 7 Закону України "Про Національний банк України" Національний банк виконує функції, які прямо узгоджуються із завданнями Європейської системи центральних банків, визначеними протоколом "Про Статут Європейської системи центральних банків та Європейський центральний банк" [1]:

- визначає та проводить грошово-кредитну політику;
- встановлює систему, порядок і форми платежів, у тому числі між банками;
- фурмує напрями розвитку сучасних електронних банківських технологій, створює, координує та контролює створення електронних платіжних засобів, платіжних систем, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;
- виконує банківське регулювання та нагляд;
- здійснює відповідно до визначених спеціальним законом повноважень валютне регулювання, визначає порядок здійснення операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний контроль за банками та іншими фінансовими установами, які отримали ліцензію Національного банку на здійснення валютних операцій;
- забезпечує накопичення та зберігання золотовалютних резервів та здійснення операцій з ними та банківськими металами та ін.

У Законі "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні" враховуються Рекомендації № 97/489/ЄС щодо трансакцій, які здійснюються за допомогою електронних засобів платежу та Директиви № 98/26/ЄС від 19 травня 1998 р. про остаточні домовленості щодо розрахунків у платіжних системах і системах розрахунків за цінними паперами.

Інструкція про міжбанківський переказ коштів в Україні в національній валюті також визначає окремі положення реалізації вимог Рекомендацій № 97/489/ЄС щодо трансакцій, які здійснюються за допомогою електронних засобів платежу та вимог Директиви 97/5/ЄС Європейського Парламенту і Ради "Щодо транскордонних переказів" від 27 січня 1997 р.

Враховуючи, що робота платіжної системи України спирається на добре обґрунтовану правову базу в усіх відповідних юрисдикціях, це додає нашій країні позитиву при оцінюванні рівня адекватності національного банківського законодавства до стандартів Євросоюзу.

Національний банк України створив систему електронних платежів (СЕП) між юридичними особами (B2B). СЕП забезпечує здійснення розрахунків у межах України між банками як за дорученнями клієнтів банків, так і за зобов'язаннями банків. СЕП виконує міжбанківський переказ у файловому режимі (офф-лайн) та в режимі реального часу (он-лайн). Здійснення банком початкових платежів у файловому режимі й обов'язкове, а в режимі реального часу – за його вибором. Водночас, банк, який працює в СЕП у файловому режимі, забезпечує приймання платежів у режимі реального часу.

У файловому режимі обмін платіжними документами організовано у пакетному режимі технологічними циклами шляхом приймання-передавання відповідних документів. Тривалість циклу становить 15–20 хв.

У режимі реального часу кошти переказують на рахунок отримувача негайно, у момент надходження платежу від відправника СЕП. Саме це є головною ознакою платіжних систем класу RTGS згідно з міжнародною класифікацією.

Ключове значення у світлі інтеграції України до ЄС має міжбанківський переказ у СЕП у режимі реального часу через використання RTGS технології.

Відповідно до загальних вимог ЄС щодо платіжних систем міжбанківський переказ у СЕП у режимі реального часу відповідає принципам RTGS систем:

- здійснює розрахунки на валовій основі, що передбачає окремі розрахунки за кожною транзакцією;
- виконує розрахунки в режимі реального часу, що також передбачає обробку платіжних доручень негайно після їх одержання та перевірки. Списання коштів з технічного рахунку учасника СЕП (платника) та зарахування коштів на технічний рахунок учасника СЕП (отримувача) виконується одночасно;
- правилами роботи СЕП передбачено, що учасники системи, враховуючи свої потреби, самостійно визначають режим роботи в СЕП.

Загальна кількість установ – учасників СЕП – на 1 січня 2009 р. становила 1550 од., з них 182 – банки України, 1304 – філії банків України, 28 – органи Державного казначейства України, 36 – установи Національного банку України. СЕП охоплює всю банківську систему країни, через яку здійснювалося 98,5% міжбанківських переказів у національній валюті.

У режимі реального часу кількість початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень зменшилась на 58% (рис. 1), проте збільшилась за сумою в 3,6 разу (рис. 2).

Для режиму реального часу платіж зараховується на рахунок банку-отримувача миттєво, і той може отримати його наступної ж секунди. Проте, ще не всі банки доопрацювали свої системи автоматизації банку (САБ) такою мірою, щоб забезпечувати відправлення початкових платежів у режимі реального часу.

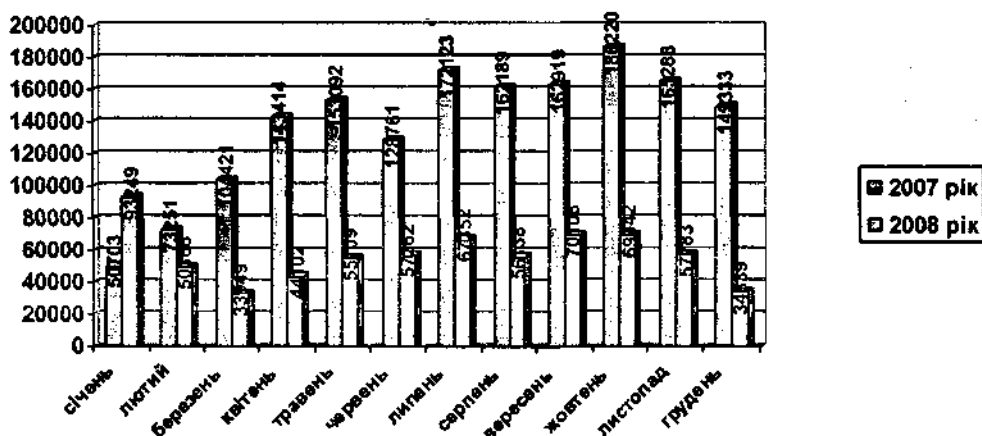

Рис. 1. Завантаженість СЕП за кількістю початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень, виконаних у режимі реального часу [5].

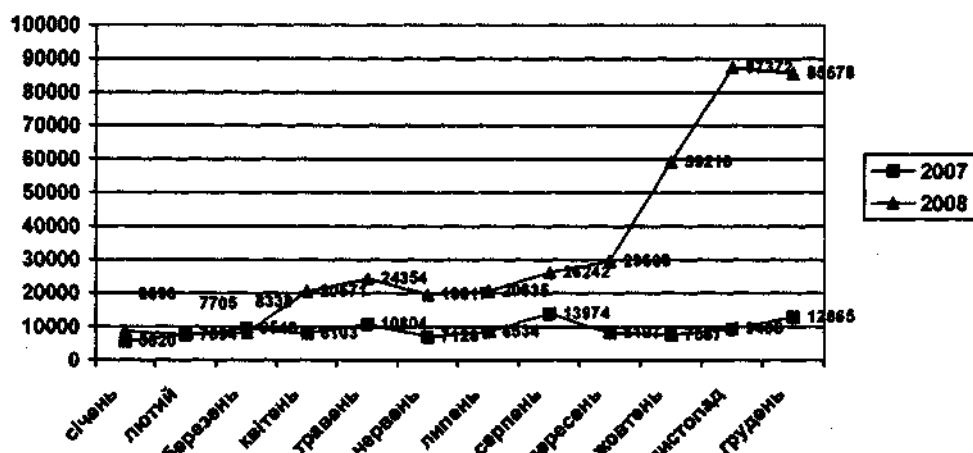

Рис. 2. Завантаженість СЕП за сумою початкових платежів та електронних розрахункових повідомлень, виконаних у режимі реального часу, млн. грн. [5].

У системі TARGET вимагається використання відповідних форматів та мережі SWIFT, що є принциповим. Технологія і формати обміну інформацією в СЕП не подібні до SWIFT, а тому повинні бути дорацьовані.

Підсумовуючи викладене, зазначимо: за час свого існування СЕП нового покоління успішно виконувала покладені на неї функції державної системи міжбанківських розрахунків. Вона зарекомендувала себе як надійна система, яка задовольняє потреби її учасників щодо оперативного проведення міжбанківських розрахунків. Збільшення протягом 2008 року платіжних трансакцій показує зростання фінансових потоків в Україні та спроможність СЕП вчасно забезпечити обслуговування її учасників, гарантуючи при цьому максимальну швидкість, прозорість, високий рівень безпеки та надійності проведення міжбанківських переказів коштів у національній валюті.

За оцінюванням більшості банкірів СЕП НБУ – одна з найефективніших платіжних систем міжбанківських розрахунків у Європі.

Провівши аналіз ступеня відповідності СЕП НБУ міжнародним та європейським стандартам і принципам, визначено недоліки та окреслено напрями подальшого розвитку цієї платіжної системи.

1. Рівень адаптації законодавства України до законодавства Євросоюзу щодо регулювання платежів високий.

2. Модернізація СЕП НБУ потребує приведення технічних форматів розрахунків відповідно до вимог ЄС. Для транспортування платіжних документів у СЕП доцільно використовувати систему SWIFT. Тому технологія і формати обміну інформацією у СЕП повинні відповідати стандартам SWIFT.

Національному банку України доцільно заохочувати банківські установи виконувати платежі тільки в режимі реального часу.

Література

1. Закон України "Про Національний банк України" від 20.05.1999, № 679–XIV // Законодавчі і нормативні акти з банківської діяльності. – 1999. – № 7. – С. 3–23.

2. Закон України "Про платіжні системи та переказ грошей в Україні" від 5 квітня 2001 р. № 2346-III // Законодавчі і нормативні акти з банкієської діяльності. – 2001. – № 6. – С. 3–21.
3. Віднійчук-Вірван Л. А. Платіжні системи: Навч. посібн. – Львів: "Магнолія плюс", 2007. – 190 с.
4. Вовчак О. Д., Шпаргало Г. Є., Андрейків Т. Я. Платіжні системи: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 341 с.
5. Офіційний сайт Національного банку України: <http://www.bank.gov.ua>.
6. Платіжні системи: навч. посібник для студентів вищ. закл. освіти / В. А. Ющенко, А. С. Саеченко, С. Л. Цокол, І. М. Новак, В. П. Страхарчук. К.: Либідь, 1998. – 416 с.
7. Річний звіт Національного банку України за 2008 рік // <http://www.bank.gov.ua>. – 2009. – 208 с.
8. Саеченко А., Бурзіна Є. Виконання Базових принципів для системно важливих платіжних систем у Системі електронних міжбанкієських переказів НБУ // Вісник Національного банку України. – 2003. – № 8. – С. 38 – 41.
9. Степаненко В. Платежные системы в Украине // Финансовый директор. – 2007. – № 2.